

3445 Sayılı Kanunla Değiştirilen Basın Kanununun 19. Mad-
desine Göre

Y A Z I L I B A S I N D A CEVAP VE DÜZELTME HAKKI

Ahmet ÇİFTÇİ*

I- G İ R İ Ő

Basın hürriyeti ile kişilik hakkı, Anayasa ve kanunlar ile ulus-
lararası bildiri ve sözleşmelerde düzenlenip, koruma altına alınmış
iki temel hak ve değerdir. Bu iki temel hak, çoğu zaman biribiri ile
atışır. Çünkü, haber veya eleştirilerin konusunu genellikle kişi ve
kuruluşlar oluşturur. Basın, haber verme (olayları açıklama) ve eleştiri
yapma (değer yargısında bulunma) haklarını kullanarak kamu oyun-
nu oluşturma ve oluşan kamu oyunu açıklama görevlerini yerine
getirirken kişi ve kuruluşlar hakkında gerçek dışı bilgiler vererek olum-
suz kanaatlerin oluşmasına ve zarara yol açabilir. Basın, haber ve-
rirken veya eleştiride bulunurken, bunlara konu olan kişilerin kişilik
haklarını ihlâl edebilir. Gerçekten, kişilik hakkının ihlâl edilmesi yol-
ları içinde basın önemli bir yer işgal eder. Her hürriyet gibi basın
hürriyetinin de sınırları vardır. Bu hürriyetin sınırlarından birini kişi-
lik hakkı teşkil eder (1). Basın hürriyeti ile kişilik hakkı arasında öyle
bir denge kurulmalıdır ki, ne basın hürriyeti kullanılamaz duruma
gelsin, ne de kişilik hakkı gereksiz yere ihlâl edilsin.

Olayların, düşünce ve kanaatlerin açıklanmasında önemli bir
rol oynayan basın, bugün basın araç ve makinalarındaki modern
teknoloji, basın tekniğindeki yeni gelişmeler ile haber alma ve yay-
madaki yeni elektronik ve mekanik buluşlar sayesinde güçlü bir araç,
bir faaliyet ve bir işletme dalı haline gelmiştir. Böylece, denge basın

(*) Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi ve Basın Yayın Yüksek Okulu ğretim
Görevlisi.

(1) Geniş bilgi için bkz: **Eren Filkret:** Basında Hukuki Sorumluluk, (Türk Basınının
Sorunları Sempozyumu, 26-27 Mayıs 1986, Ankara, s. 35).

lehine bozulmuş ve kişilik hakkını oluşturan değerlerin basın yoluyla ihlâli imkânı artmıştır. Basının bağımsız bir kontrol gücü olarak 'dördüncü güç' haline geldiği kabul edilir. Artık basın ile basın açıklamalarına konu kişi arasında, bu ikisinin sahip oldukları silahlar bakımından bir eşitlikten söz edilemez. Basın hürriyetinin kötüye kullanılması ve bundan kişilerin zarar görmesi durumunda kişilerin daha çok korunmaları gerekmiştir. Basın açıklamalarından zarar gören kişi ve kuruluşların, bu zararın tazmini ve sorumluların cezalandırılmaları amacı ile başvuracakları hukuk ve ceza davaları yollarının yetersiz kalması ve bu yollardan netice almanın güç ve uzun süre alması sebepleriyle, bir de 'cevap ve düzeltme hakkı' kabul edilmiştir.

II- CEVAP VE DÜZELTME HAKKININ HUKUKİ NİTELİĞİ VE VARLIK SEBEBİ

Cevap ve düzeltme hakkı, kişi ve kuruluşların, kendileriyle ilgili basın açıklamaları (yayımlar) konusunda, aynı araçtan yararlanarak düşüncelerini açıklama, kendilerini savunma ve böylece yanlış beyanları düzeltme imkânı veren bir temel haktır. Bu sebeple de, cevap ve düzeltme hakkı pek çok devletin Anayasalarında düzenlenmiştir.

Basın açıklamalarından zarar gören kişi ve kuruluşların adli yollardan haklarını aramaları ve zararlarını tazmin ettirmeleri çoğu zaman uzun süre alır. Kişi, cevap ve düzeltme hakkını kullanarak, kendisi ile ilgili basın açıklaması (haber ve/veya eleştiri) suç oluştursa da oluşturmasa da, basın hürriyetinin kötüye kullanılmasından doğan kötü sonuçları adli yollara nazaran daha kısa sürede ortadan kaldıracaktır ve böylece bu güçlü silah karşısında kendisini bir ölçüde tatmin edebilir. Gerçekten, cevap ve düzeltme hakkı, basın hürriyetinin kötüye kullanılmasından doğan zararın tazmin edilmesi ve sorumluların cezalandırılmasında adli yolların yetersiz kalması ve basın karşısında kişi ve kuruluşların başka yollarla da korunması gerektiği düşüncesinden doğmuştur. Söz konusu hak, basın kuruluşları karşısında kişi ve kuruluşlara tanınan bir savunma aracı olup, sonuçları açısından silahlarda eşitliği sağlar. Cevap ve düzeltme hakkı, kişilere, kendileri ile ilgili yayımlar doyasıyla, aynı yoldan kamu oyuna sesini duyurmasını, halkın doğruyu öğrenmesini ve olumsuz izlenimlerin giderilmesini sağlamaya yönelik bir haktır (2). Kişilerin

(2) **Özek Çetin:** Türk Basın Hukuku, İstanbul 1978, s. 95; **İçel Kayışan:** Kitle Haberleşme Hukuku, İstanbul 1985, s. 154; **Bıyıklı, Hasan:** Kitle Haberleşme Hukuku, Ders Notları, Ankara 1981, s. 80.

kendileriyle ilgili gerçek dışı yayımlar ile şeref ve haysiyetlerini ihlâl eden yayımlar, kısa sürede binlerce, yüzbinlerce okuyucuya ulaşarak, söz konusu kişiler hakkında yanlış kanaatlerin oluşmasına açar. Basın faaliyetinde bulunanların, basın hürriyetini kötüye kullanmaları dolayısıyla cezalandırıldığını, tazminata mahkûm edildiğini pek az kişi duyar. Cevap ve düzeltme hakkı, haberleşme hürriyetinin kötüye kullanılmasına karşı başvurulmuş ve adli yargıdan daha kısa sürede netice alınmasını sağlayan bir tür müeyyidedir. Süreli yayındaki bir yazının kötü tesirleri nasıl geniş bir alana süratle yayılıyorsa, bunun giderilmesinin de aynı geniş alanda ve süratle gerçekleşmesi kişileri koruma amacına uygundur. Bu hakkın esası, ani bir etki gösterir nitelikte olması ve doğmuş olan olumsuz kanaatlerle yanlışlıkların telâfi edilmesi imkânını vermesidir. Ancak cevap ve düzeltme hakkının kullanılması, maddi ve manevi tazminat talebi ile cezai takibat talebini engellemez. Keza, bu yollara gidilmiş olması da, cevap ve düzeltme hakkının kullanılmasına engel değildir. Suç veya haksız fiil teşkil etmeyen ve bu sebeple de adli mercilerce müeyyide altına alınamayan yayımlar, ancak "cevap ve düzeltme hakkı" kullanılarak müeyyideye bağlanabilir.

Cevap ve düzeltme hakkını, meşru müdafanın basın alanındaki tezahürü olarak ele alan yazarlar vardır (3). Gerçekten, cevap ve düzeltme hakkında kişilere, basının saldırılarına karşı kullanılmak üzere verilmiş bir savunma hakkı mevcuttur. Basın hürriyeti çerçevesinde hareket eden basın mensubuna, hürriyeti kötüye kullanması nedeniyle kendisine gelen cevap ve düzeltmeyi yayınlamak yükümlülüğü getirildiğinden, bu hak yazıyı yazan veya yayımlayan için istisnai tahdit' niteliği taşır diyen yazarlar da vardır (4). Kanaatimizce, her iki görüşte gerçeklik olmakla birlikte, cevap ve düzeltme hakkı, kendine özgü özellikleri olan, basın ile okuyucu arasındaki ilişkilerle ilgili ve basın hukukunda tesisi zaruri temel bir haktır.

Söz konusu hakkın kullanılmasıyla, gerçekler ortaya konulduğu gibi, kamu oyunun aydınlatılmasına da katkıda bulunulur (5). Ayrıca, basın hürriyetinin kötüye kullanılması durumunda, bazı hallerde, sorumluları adli yolla takip yeterli olmaz. Cevap ve düzeltme hakkının amacı, basın hürriyeti ile kişilik hakkı arasında gerekli has-

(3) **Balkanlı Remzi**: Mukayeseli Basın ve Propaganda, Ankara 1961, s. 251; **Dönmezer, Sulhi**: Basın Hukuku, İstanbul 1968, s. 271.

(4) **Balkanlı**, s. 251.

(5) **İçel**, Kitle, s. 170; **Dönmezer**, Basın, s. 270.

sas dengenin kurulmasını sağlayan bir kurum olarak, kişi ve kuruluşlara haksız zarar veren, onlar hakkında gerçek dışı bilgiler yayarı ve şeref ve haysiyetlerini ihlâl eden basın kuruluşlarının sahip olduğu silahı yani yayını kullanma imkânını, bu kişi ve kuruluşlara vererek, bu konulardaki cevabını yayınlamaya basın faaliyetinde bulunanları zorunlu tutmaktır.

Cevap ve düzeltme hakkının basın hürriyetini sınırlayan bir hak olması, onun sınırsızlığı anlamına gelmez. Hakkın sınırsızlığı, onun kötüye kullanılmasını sonuçlar. Basın hürriyeti için bir müeyyide olan bu hakkın, hangi hallerde, nasıl ve kim tarafından kullanılacağı yasalar tarafından düzenlenmelidir (6). Sıkı şartlara tabi tutulmayan cevap ve düzeltme hakkı, basın hürriyetinin esaslı surette sınırlanmasına yol açabilir. Demek ki, bu hak basın hürriyetinin ve basın mensuplarının haber verme ve eleştiri haklarının özüne dokunmayacak ve aynı zamanda hak sahibinin çıkarlarını koruyacak şekilde düzenlenmelidir. Cevap ve düzeltme hakkı sınırsız olarak tanınmasa, basın hürriyeti ile kişilik hakkı arasında kurulmak istenen denge bu sefer basın aleyhine, kişiler lehine bozulmuş olur.

Cevap ve düzeltme hakkı iki sistem altında toplanabilir (7). Birinci sisteme göre cevap ve düzeltme hakkı, yayında ismi açıklanan veya kapalı şekilde (ima yoluyla) belirtilen gerçek veya tüzel kişilerle Devlet daire ve kuruluşlarının bu yayımlara aynı kitle haberleşme aracını kullanarak cevap verebilmek ve yayımlanan yanlış bilgileri düzeltebilmek yetkisidir. Bu sisteme göre cevap ve düzeltme hakkı çok geniş olarak kabul edildiğinden, genel ve mutlak bir nitelik arz etmektedir.

İkinci sisteme göre cevap ve düzeltme hakkı, yanlış, gerçeğe aykırı veya saldırı mahiyetinde olan bir yayını, aynı kitle haberleşme aracını kullanarak ismi açıkça verilen veya ima edilen 'ilgilinin' red veya düzeltmek yetkisini ifade eder. Bu sistemin esası, söz konusu hakkın genel, fakat mutlak olmamasıdır. Sisteme göre, cevap ve düzeltme hakkı genel yani bütün vatandaşlar için kabul edilmiş olmakla birlikte, bu haktan yararlanacak olanlar sadece yayımla ilgili olanlardır. Bu hakkın mutlak olmaması, onun sadece kişilerin şeref ve haysiyetlerine dokunulması veya kendileri ile ilgili gerçeğe aykırı yahu. menfaatlerini

(6) **Gölcüklü Feyyaz**: Haberleşme Hukuku, Ankara 1970, s. 137; **Özek**, Türk Basın, s. 95; **Buyuklu**, s. 81; **Dönmezer**, Basın, s. 77, 277 vd.

(7) **Dönmezer**, Basın, s. 77; **Erman, Sahir, Özek-Çetin**, İzahlı Basın Kanunu ve İlgili Mevzuat, 2. bası, İstanbul 1964, s. 88.

bozan yayınlar yapılması durumunda kullanılabilceği anlamına gelir. Kanaatimizce, bu sistemde yer alan 'menfaatini bozan 'yayın' ibaresi hakkın kapsamını oldukça genişlettiği için, basın hürriyetinin esaslı surette sınırlanması sonucunu doğurur. Zira, 'menfaat' kavramı, oldukça geniş, subjektif değerlendirmelere elverişli olup, hakkın kötüye kullanılmasına yol açabilir. Menfaati bozma durumu, az veya çok ve maddi veya manevi çıkarlara etki eden durum demek olduğundan, gerçekten neyin menfaate dokunduğunu, neyin dokunmadığını tayin etmek konusunda kişi subjektif telakkilerle oldukça esnek davranabilir. Kaldı ki, menfaati bozan isnatların, şeref ve hayyiyete dokunması, hakaret veya sövme suçlarını teşkil etmesi de şart değildir. Netice olarak, kişi ile ilgili her türlü yayının menfaate dokunur nitelikte değerlendirilmesi ve bunun da cevaplandırılması durumu ortaya çıkar (8). Böyle bir sonuç ise, cevap ve düzeltme hakkının mutlak olmaması, sınırlı hak olması esasına ters düşer. Nitekim, ikinci sistemi benimsemiş olan Anayasamızın düzenlemesine (1961 AY. m. 27, 1982 AY. m. 32) aykırılık teşkil eden Basın Kanunu m.19' da yer alan 'menfaatini bozan' durumu, 2950 sayılı Kanunla kaldırılmıştır.

Cevap ve düzeltme hakkının hangi tür yayınlara karşı kullanılabilceği meselesi üzerinde de durulmalıdır. Basın açıklamaları, haber (olay açıklamaları) ve eleştiri (tenkit, değer yargısı) olarak iki çeşittir. Mukayeseli hukukta, bu açıdan iki sistem mevcuttur (9). Alman sistemi olarak bilinen sistemde, cevap ve düzeltme hakkı maddi olaylarla sınırlıdır. Buna göre, bir maddi olaya karşı yine bir maddi olayla cevap vermek mümkündür. Değer yargısı ve görüş şeklindeki yayınlara karşı cevap ve düzeltme hakkının tanınmadığı bu sistem, Orta ve Kuzey Avrupa ülkelerinde uygulanmaktadır. Fransız Sistemi olarak adlandırılan sistemde ise, cevap ve düzeltme hakkı maddi olaylarla sınırlı değildir. Fransa, Belçika, İtalya ve Güney Amerika Devletlerinde uygulanan bu sisteme göre, değer yargılarına ve görüşlere karşı da cevap ve düzeltme hakkı kullanılabilir. Kanaatimizce, cevap ve düzeltme hakkının basın hürriyetinin kötüye kullanılmasını önleme ve kişileri kendilerine göre güçlü durumda olan basından koruma amacı dikkate alındığında, bu hakkın hem maddi olaylara (haberlere) hem de değer yargısı ve görüşlere karşı kullanılması daha uygundur (10). Nitekim, Basın Kanunumuzun 19. maddesi, "... veya kendi-

(8) **Özek**, Türk Basın, s. 106; **Dönmezer**, Basın, s. 277; **İçel**, Kitle, c. 172.

(9) **İçel**, Kitle, s. 170; **Bıyıklı**, s. 84.

(10) Aksi görüş için bkz: **Özek**, Türk Basın, s. 99.

siyle ilgili gerçeğe aykırı hareketler, düşünceler ve sözler izafesi suretiyle . . ." demek suretiyle görüş ve değerlendirmelere karşı da bu hakkın kullanılabilceğini hükme bağlamıştır. Zira, 'düşünceler' kavramından anlaşılması gereken, görüş ve değer yargılarıdır.

Cevap ve düzeltme hakkının, Anayasalarda kişinin hakları ve ödevleri başlığı altında, haberleşme ve basın hürriyeti ile ilgili hükümlerle birlikte düzenlenmesi, onun kişilerin basınla ilişkilerini düzenlemeye, basın hürriyetinin kötüye kullanılmasını önlemeye ve bu suretle de güçlü basın karşısında kişileri korumaya yönelik temel bir hak olduğunu gösterir. Cevap ve düzeltme, hak sahibi ile basın arasında dengeyi sağlayıcı bir haktır. Yine söz konusu hak, hak sahibinin aleni forumda aynı yoldan sesini duyurarak, halkın doğruyu öğrenmesini sağlayıp, bu yönde kamu oyunun oluşmasına ve kamunun aydınlatılmasına yardımcı olduğundan kamu çıkarına da uygundur. Bu sebeplerle de cevap ve düzeltme hakkı, hem bireysel hem de kamusal yönü olan bir kişilik hakkı olarak karşımıza çıkmaktadır (11). Doktrinde, bu hakkın kişilik hakkının kapsamına girmediğini, sadece basın hürriyetini sınırlandıran ve kamu oyunun oluşmasına katılmayı ifade eden bir hak olduğunu savunan görüşler de vardır (12).

Haberleşme hürriyetinin kitle haberleşme araçları yoluyla kötüye kullanılmasını önlemek amacıyla Anayasamızın 32. maddesinde cevap ve düzeltme bir temel hak olarak düzenlenip, kullanılış şekil ve şartlarının tayini kanunlara bırakılmıştır.

AY. m. 32: "Düzeltilme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması halinde tanınır ve kanunla düzenlenir.

Düzeltilme ve cevap yayınlanmazsa, yayınlanmasının gerekip gerekmediğine hakim tarafından ilgilinin müracaat tarihinden itibaren en geç yedi gün içerisinde karar verilir."

Hemen belirtilmelidir ki, Anayasalarımızda cevap ve düzeltme hakkı ile ilgili düzenlemeler önce yalnızca yazılı basın göz önüne alınarak yapılmıştır Anayasamızın 32. madde hükmünde (1961 AY. m. 27'de olduğu gibi), söz konusu hakkın kullanılması konusunda,

(11) İçel, Kitle, s. 170.

(12) İçel, Kitle, s. 170, (dip not: 86).

kitle haberleşme araçları arasında bir ayırım yapılmadığından, kural bu hak her türlü kitle haberleşme araçları ile yapılan yayınlara karşı kullanılabilir (13). Cevap ve düzeltme hakkı, Basın Kanunu (m. 19) ile Türkiye Radyo ve Televizyon Kanununda (m.27) düzenlenmiştir. Ancak, 23.1.1986 Tarih ve 3257 Sayılı Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanununda cevap ve düzeltme hakkına yer verilmemiştir. Sinema filmlerinin, video bantlarının ve plâkların yaygın kullanımı karşısında, bu alanda ilk defa bir Kanun çıkarılırken, çok sınırlı da olsa, özellikle sinema filmleri bakımından bu hakka yer verilmesi uygun olurdu (14).

III- KAVRAM MESELESİ

Gerek Anayasamızda gerek Basın Kanunu ve TRT Kanununda cevap hakkı ile düzeltme hakkı ayrı ayrı düzenlenmiş değildir. Anayasamızın 32. maddesinin kenar başlığı, 'düzeltme ve cevap hakkı' şeklindedir. Basın Kanununun 19. maddesi ile TRT Kanununun 27. maddesinin kenar başlıkları AY. m. 32'nin kenar başlığı ile aynıdır. Fakat Basın Kanununun 19. maddesi hükmünde 'cevap veya düzeltme' kavramı kullanılarak, sanki 'cevap' ile 'düzeltme'nin biribirinin yerine geçtiği ifade edilmek istenmiştir. TRT Kanununun 27. maddesi hükmünde ise, 'düzeltme ve cevap hakkı' kavramına yer verilerek AY. m. 32'ye paralellik sağlanmıştır.

Oysa cevap hakkı (right to response, Droit de réponse) ile düzeltme hakkı (right to rectification, Droit de rectification) ayrı anlamlara gelirler. Tekzip kavramı da ayrı bir anlama gelir. Cevap hakkı, kişinin, hakkındaki yayına karşılık vermesi demektir. Düzeltme hakkı ise, kişinin, kendisi hakkındaki gerçeğe aykırı, yalan açıklamaların doğrusunu, gerçeğe uygun olanını yayınlama hakkıdır. Tekzip, yalanlamak anlamında kullanılır.

Mukayeseli hukukta, cevap hakkı genellikle şahıslar, düzeltme hakkı ise devlet teşkilatı (kamu kurum ve kuruluşları) için kabul edilip ayrı ayrı düzenlenmektedir. Meselâ Fransız Basın Kanunu bu iki hakkı ayrı ayrı düzenlemiştir. Ancak cevap hakkı ile düzeltme hakkını birlikte düzenleyen mevzuat ta vardır. 1948 İtalyan Kanunu, her iki

- (13) 32. maddenin gerekçesinde, kitle haberleşmesi faaliyetinde bulunan organların hepsine karşı bu hakkın tanındığı görülmektedir.
- (14) Filmlere karşı bu hak, Yugoslavya ve Federal Almanya gibi bazı ülkelerde tanınmıştır. Bkz: İÇEL, Kitle, s. 172; TILVEŞ, ÖZCAN: Cevap Hakkı Üzerine Bir İnceleme. (MHAD., 1967, No: 15, s. 76).

hakkı aynı şartlar altında düzenlemiştir (15). İncelemamızda, mevzuatımızdaki düzenlemeye uygun olarak söz konusu haklar birlikte yani bir 'cevap ve düzeltme hakkı' olarak işlenecektir. Cevap ve düzeltme hakkının içinde, süreli yayın yolu ile bir kimsenin şeref ve haysiyetine dokunan veya kendisiyle ilgili gerçeğe aykırı olan hareketler, düşünceler ve sözler izafe edilmesi durumunda, kişinin 'bu yazı benim şeref ve haysiyetimi ihlâl ediyor' veya 'benimle ilgili gerçeğe aykırı hususları kapsıyor, yanlıştır, gerçek böyledir' şeklinde yaptığı bir 'tashihi', aydınlatma', 'yalanlama' yatar. Cevap ve düzeltme, bunların sadece birisinden ibaret olabileceği gibi, ikisini veya üçünü de birden ihtiva edebilir.

Aşağıda yazılı basında cevap ve düzeltme hakkı işlenecek ve bu vesile ile bazı önemli problemler üzerinde durulacaktır.

IV- YAZILI BASINDA CEVAP VE DÜZELTME HAKKI

A- Cevap ve düzeltme hakkının tarihçesi

Cevap ve düzeltmenin, ilk defa bir hak olarak mevzuata girmesi, hem Dünya ülkeleri hem de Türkiye bakımından, kitle haberleşme araçları içerisinde en eskisi ve en etkilisi olan 'yazılı basın' için söz konusu olmuştur.

1- Mukayeseli hukuk açısından

Cevap ve düzeltme hakkı, ilk defa Fransa'da ele alınmıştır. Gerçekten, 1789 Fransız İhtilâliyle ortaya çıkan düşünce hürriyeti ortamı içinde basın hürriyetinin kötüye kullanılması suretiyle kişilik hakkını oluşturan değerlere saldırı mahiyetinde yayınlar ortaya çıkmıştır. Bu tür yayınlara karşı kişilerin hukuken korunması için ilk teşebbüs Milletvekili Dulaure'den gelmiştir (16). Dulaure, 1799 yılında düzeltme hakkının tanınması için Fransız Millet Meclisine başvurmuşsa da, teklifi kabul edilmemiştir. Düzeltme hakkı Fransız Basın Kanununa ancak 1822'de girmiş ve bu düzenleme, düzeltme hakkının temelini teşkil etmiştir. Fransız Basın Kanununun etkisiyle Federal Almanya 1831 Baden Basın Kanunu da cevap ve düzeltme hakkına yer vererek diğer Federe Devletlerin Basın Kanunlarına örnek olmuştur. Günümüzde, aralarında muhteva ve şartlar bakımından farklar bulunsa

(15) Balkanlı, s. 249; Dönmezer, Basın, s. 273.

(16) İçel, Kitle, s. 170; Çiftçi, Ahmet: "Radyo ve Televizyonda Cevap ve Düzeltme Hakkı", ABD., S. 1991/6, s. 893-908.

da, söz konusu hak pek çok ülkenin Anayasa ve kanunlarında yer almaktadır (17). Bazı ülkelerde cevap ve düzeltme hakkı düzenlenmemiştir. Meselâ, Amerika Birleşik Devletleri'nde bu hak sadece Nevada Eyaleti'nde (1911 Kanunu) tanınmıştır. İngiltere'de ise cevap hakkı kanunen düzenlenmiş değildir. İngiliz Basın Konseyi, 1962'de yayınladığı bildiriyle, basının eleştirdiği kişilere cevap haklarını kullanmaları imkânının tanınmasını istemiştir. İsviçre'nin Waadt Kanunu'nunda (1947 Kanunu) cevap ve düzeltme hakkı tanınmıştır (18).

2- Türk hukuku açısından

Cevap ve düzeltme hakkı, 1864 Matbuat Nizamnamesinden itibaren basın hukuku ile ilgili bütün normatif sistemlerde yer almıştır (19). Söz konusu nizamnamenin 8. ve 12. maddeleri 1822 Fransız Basın Kanununun etkisiyle hazırlanmıştır. 1877 Matbuat Kanunu da (m.18) Fransız Basın Kanununun esaslarını yansıtır. Ancak, bu Kanun yürürlüğe girememiştir. 1909 Matbuat Kanununun ilk şekli (m.21) sadece aleyhte yazılmış makalelere karşı bu hakkı tanıırken, 1913 yılında yapılan değişiklikle hakkın kapsamı genişletilmiştir.

1931 Matbuat Kanununda cevap hakkı çok geniş biçimde düzenlenmiştir. Bu Kanun, cevap hakkını mutlak ve geniş olarak kabul ettiğinden, basın mensuplarının şikâyetlerine yol açmıştır. Gerçekten Kanun, basın hürriyetinin kötüye kullanılması imkânını getirmişti.

1950 yılında çıkarılan 5680 Sayılı Basın Kanununun cevap ve düzeltme hakkını düzenleyen 19. maddesi, 1931 Matbuat Kanununun cevap hakkı ile ilgili düzenlemesine bir tepki teşkil ettiğinden, basın bakımından daha uygun bir düzenleme olmuştur. 19. madde hükmü ile, cevap hakkı bakımından müşterek hukuktan sapılmış ve hakkın kullanılması bir ölçüde zorlaştırılmıştır (20). Buna göre, bir taraftan kişilerin şeref ve haysiyetleri korunmaya çalışılmış, diğer taraftan da süreli yayı sütunlarının yayımla ilgisi olmayan cevaplarla doldurulması ve hakkın kötüye kullanılması önlenmek istenmiştir. 19. madde hükmüne göre cevap ve düzeltme hakkı mutlak değildir (21). Çünkü, 19. madde hükmü cevap ve düzeltme hakkı konusunda

(17) Örnek olarak, Alman Federe Devletleri, Belçika, Türkiye, İtalya, Fransa, Portekiz, Yugoslavya, Yunanistan, Lüksemburg verilebilir.

(18) **İçel**, Kitle, s. 171.

(19) **Dönmezer**, Basın, s. 274 vd.; **Özek**, Türk Basın, s. 5; **İçel**, Kitle, s. 170; **Çiftçi**, s. 898 vd.

(20) Basın Kanunu m. 19'un Hükümet gerekçesi için bkz: **Dönmezer**, Basın, s. 275.

(21) **Erman-Özek**, s. 88 vd.; **Dönmezer**, Basın, s. 276 vd.; **Özek**, Türk Basın, s. 98.

mevcut iki sistemden ikincisine yani yanlış, gerçeğe aykırı veya şeref ve haysiyete saldırı mahiyetinde olan bir yayını ilgilinin red veya düzeltilmesi şeklindeki sistemi benimsemiştir. Söz konusu 19. maddenin orijinal şekli şöyleydi: “Bir şahsın haysiyet ve şerefine dokunan veya menfaatini bozan yahut kendisi ile ilgili hakikate aykırı hareketler, sözler ve düşünceler izafesi suretiyle açık veya kapalı şekilde bir mevkutede yapılan yayından dolayı, imzası ile üç ay içinde gönderilecek cevap ve düzeltmeyi mevkutenin sorumlu müdürü metnine hiç bir mülâhaza ve işaret katmaksızın ve bu cevap ve düzeltme dolayısıyla herhangi bir mütalâa beyan etmeksizin, aynen ve tamamen yayınlamaya mecburdur...”. Bu hüküm, yayında kendisinden bahsedilen herkese cevap ve düzeltme hakkını tanımamış, hakkın kullanılmasını ilgili açıdan olumsuz bir netice yaratma ve gerçeğe aykırılık şartlarına bağlamıştır (22).

Cevap ve düzeltme hakkının Anayasa hukukumuz açısından gösterdiği gelişme ise şöyledir: 1876 Kanunî Esası'nın 12. maddesiyle basın hürriyeti düzenlenmiş, fakat cevap ve düzeltmeye yer verilmemiştir. Keza, 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanununun 77. maddesi ile, basın hürriyeti düzenlenmişse de cevap ve düzeltme hakkı ele alınmamıştır. Cevap ve düzeltme hakkı ile ilgili ilk Anayasal düzenlemeye 1961 Anayasası ile gidilmiştir. 1961 AY. m. 27:

“Düzeltilme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması ve kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir.

Düzeltilme ve cevap yayınlanmazsa, yayınlanmasının gerekip gerekmediğine hâkim tarafından karar verilir.”

1982 Anayasamızın 32. maddesinde yer alan cevap ve düzeltme hakkının şekil ve şartları, 1961 Anayasasının 27. madde hükmünde yer alan şekil ve şartlarla aynıdır. Gerçekten, her iki Anayasa da cevap ve düzeltme hakkını yukarıda açıklanan ikinci sisteme göre yani sınırlı bir hak olarak düzenlemişlerdir (23). Buna göre cevap ve düzeltme hakkı, sadece iki durumda kullanılabilir: 1- Kişilerin şeref ve haysiyetlerine dokunulması, 2- Kişilerin kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması. Söz konusu iki madde hükmü arasında sadece bir fark vardır. 1982 Anayasası m.32/f.2'ye göre, cevap ve

(22) **Özek**, Türk Basın, s. 97.

(23) Cevap ve düzeltme hakkının mutlak veya sınırlı bir hak olduğu görüşleri için bkz: **Özek**, Türk Basın, s. 98 vd.; **Dönmezer**, Basın, s. 275 vd.

düzeltilme yayınlanmazsa, yayınlanmasının gerekip gerekmediğine hakim tarafından ilgilinin müracaatı tarihinden itibaren en geç yedi gün içinde karar verilir. 1961 Anayasası m. 27'de ise böyle bir süre öngörülmemiştir. İşin yargıya intikal ettirilmesi halinde söz konusu olan bu süre, Basın Kanununda (m.19) yedi gün iken, 11.5.1988 Tarih ve 3445 Sayılı Kanun ile iki güne indirilmiştir. Aynı süre, 2954 Sayılı TRT Kanununda da iki gün olarak düzenlenmiştir (m.27). Anayasa ile TRT Kanunu ve Basın Kanunu arasında, hâkime tanınan süre bakımından fark olduğu görülmektedir. Kanaatimizce, bunun en pratik çözümü, süreye ilişkin meselelerin düzenlenmesinin Kanun Koyucu tarafından Anayasa yerine kanunlara bırakılması olmalıdır. Böylece, sürelerle ilgili değişiklik yapılması gerektiğinde, Anayasaya nazaran daha kolay değiştirilme usul ve şartlarına tabi olan kanun maddesinin değiştirilmesi mümkün olur.

B- Cevap ve düzeltilme hakkının kullanılma sebepleri

Anayasa m. 32 ve Basın Kanunu m. 19'a (TRT Kanunu m. 27) göre cevap ve düzeltilme hakkı, ancak belirli iki sebep (durum) dolayısıyla kullanılabilir.

1- Kişinin haysiyet ve şerefine dokunan yayınlar

Cevap ve düzeltilme hakkının doğmasına yol açan ilk sebep (durum), yayının (olay açıklaması yani haber veya değer yargısının), yayına konu olan kişinin haysiyet ve şerefine dokunması halidir. Bu tür yayınlar, genellikle Ceza Kanunundaki hakaret ve sövme suçlarını oluştururlar. Ancak, hakaret ve sövme suçlarına vücut verebilecek nitelikte olmasalar bile, kişinin haysiyet ve şerefine dokunan her türlü yayına karşı cevap ve düzeltilme hakkı kullanılabilir (24). Meselâ Kanunun suç saymadığı bir kanaatin isnadı, şeref ve haysiyete dokunan bir düşüncenin yayınlanmasını ifade edebilir (25).

Şeref ve haysiyet, kişilik hakkını oluşturan değerlerden olup, bir kimseye, içinde yaşadığı toplum tarafından verilen manevi değerler bütünüdür. Şeref ve haysiyet mutlak olup herkese karşı korunur. Şeref ve haysiyet, bir açıdan iç ve dış şeref ve haysiyet olarak ikiye

(24) **Bıyıklı**, s. 82; **İçel, Kayhan**: Cevap ve Düzeltilme Hakkı Yönünden 'İlgi' ve 'Gerçeğe Aykırılık' Koşulları (İHFM., 1977, Cilt: XLII, Sayı: 1-4), s. 724; **Gölcüklü**, s. 139; **Dönmezer**, Basın, s. 280 vd.; **Özek**, Türk Basın, s. 104; **Erman - Özek**, s. 87 vd.

(25) **Erman, Özek** s. 90.

ayrılır. İç şeref ve haysiyet, subjektif telâkkilerle belirlenir ve kişinin bizzat kendisine olan saygısını ifade eder. Dış şeref ve haysiyet, bir kimseye içinde bulunduğu toplum tarafından verilen değerler bütünüdür. Dış şeref ve haysiyet gibi iç şeref ve haysiyet de hukukten korunmalıdır. Bu itibarla, yayının şeref ve haysiyete dokunup dokunmadığının tespitinde subjektif ölçüye de yer verilmelidir. Diğer bir anlatımla, kişinin, yayının kendi şeref ve haysiyetini ihlâl ettiğini bizzat kendisinin belirlemesi suretiyle cevap ve düzeltme hakkını kullanabilmesi gerekir.

Kişinin şeref ve haysiyetine dokunan yayının gerçek olması, hakkın kullanılmasına engel teşkil etmediği gibi, Ceza Kanununun 481. maddesinde yer alan ispat hakkı şartlarının bulunması da engel değildir. Yine, konusu suç oluşturan yayından dolayı basın mensubunun yargılanmakta olması da cevap ve düzeltme hakkının kullanılmasını önlemez. Yayının objektif haber verme niteliğinde veya başka bir kaynaktan alınmış olması da hakkın kullanılması bakımından önem arzetmez. Yargıtay bir kararında, yayının objektif haber verme niteliğinde bulunmasını ve başka bir kaynaktan alınmış bulunmasını cevap ve düzeltme hakkının doğmasına engel saymıştır (26). Bu hak, münhasıran bir haberleşme hukuku kurumu olduğundan, şeref ve haysiyete dokunan bir yayın dolayısıyla açılması mümkün diğer dava haklarının kullanılmış olması, söz konusu hakkın kullanılmasına engel değildir. Bunun gibi, cevap ve düzeltme hakkının kullanılmış olması da, bu hakkın kullanılmasına sebep olan yayının dolayısıyla basın mensubu hakkında ceza veya tazminat davası açılmasını engellemez.

Yayının kişinin haysiyet ve şerefini ihlâl edip etmediği, kişinin resmi ve hususi hal ve durumuna, örf ve adetlere, kişinin toplum içindeki yerine ve nihayet kişinin şahsi telakkilerine göre belirlenmelidir. Yayında bir kimse hakkında 'softa, yobaz' gibi isnadlarda bulunulması, haysiyet ve şerefe dokunma olarak kabul edilmelidir. Böyle bir yayının gerçeğe uygun olup olmaması, cevap hakkının kullanılmasını bakımından önemsizdir. Diğer yandan, Basın Kanununun 19. maddesi hükmünden anlaşılan, yayının haysiyet ve şerefe dokunacak mahiyette değil, tam tersine, dokunması veya dokunmuş olması gerekir. Aksi halde, hakkın kapsamı, basın hürriyetini esaslı şekilde sınırlayacak bir duruma gelir.

(26) Y7.GD., 12.3.1986 T. ve 2714/2314 Sayılı Karar. Karar için bkz: İçel, Kitle, s. 173 (dipt not: 95), İçel, Cevap, s. 723.

Politikacı, sanatçı gibi meslekleri gereği kendilerini toplumun eleştirisine sunmuş kişilerin özel hayat alanları diğer kişilerinkilere nazaran daha dardır. Bu kişiler, meslekleri gereği, diğer kişilere göre daha ağır eleştirilere katlanmak zorundadırlar. Böyle kişiler, yayın yolu ile normal vatandaşlara nazaran daha ağır eleştirilere peşinen rıza göstermiş sayılırlar. Bu itibarla, bu kişiler açısından, haber verme ve eleştiri hakları kullanılırken, hakkın sınırları (gerçeklik, kamu yararı, aktüellik-güncellik, ve konu ile ifade arasında fikri bağlılık, üfûp) içinde kalındığı durumlarda, cevap ve düzeltme hakkının kullanılmasını basın hürriyetinin sınırlandırılmasını sonuçlayabilir. Basın mensuplarının da basın hürriyeti zırhına bürünerek bu kişilerin kişilik haklarını oluşturan değerlerin özüne dokunmamaları gerekir. Bu durumda, eleştirinin dozu katlanılamaz bir dereceye çıkmışsa, cevap ve düzeltme hakkının doğduğu kabul edilmelidir.

2- Kişinin kendisi ile ilgili gerçeğe aykırı hareketler, düşünceler ve sözler

Bu sebebe göre, cevap ve düzeltme hakkının kullanılabilmesi için yayının o kişi ile ilgili olması yeterli değildir. Haber veya eleştiri şeklindeki yayının, gerçeğe aykırı hareket, düşünce ve sözlerin izafesi şeklinde olması şartı da aranır. O halde Kanun, yayının, 'Kişinin kendisi ile ilgili olması' ve 'gerçeğe aykırı olması şartlarını' birlikte aramaktadır. Açıklama (yayın), kişinin kendisi ile ilgili olsa da, gerçeğe aykırı değilse cevap ve düzeltme hakkı doğmaz.

Kişinin kendisi ile ilgili gerçeğe aykırı yayını cevaplandırabilmesi için, bunun kişinin haysiyet ve şerefine dokunur nitelikte olması şart değildir. Yayının kendisi ile ilgili ve gerçeğe aykırı olması yeterlidir (27). Yine bu şart açısından, yayının objektif haber verme veya iktibas edilmiş olması hakkın kullanılmasına engel değildir. Ancak Basın Kanunu, açıkça, yayının 'gerçeğe aykırı' olması şartını aradığından, aslında gerçeği yansıtan bir yayının ilgili tarafından gerçeğe aykırı görülmesi hakkın doğumuna sebep teşkil etmez. Bu itibarla, cevap ve düzeltme hakkını kullanmak isteyen kişinin, yayının gerçeğe aykırı olduğunu ispatlayacak belgeleri de sunması gerekir. Fakat mukayeseli hukukta, 'ilgilinin yayını gerçeğe aykırı görmesi' yeterli sayılmış-

(27) **Balkanlı**, s. 254 vd.; **Bıyıklı**, s. 83, **Özek**, 'Türk Basını', s. 101; **İçel**, Kitle, s. 173 vd.; **Erman-Özek**, s. 91.

tır (28). Bu durumda cevap ve düzeltme hakkının doğması, maddi gerçekliğin araştırılmasına bağlı tutulmayarak biçimsel gerçeklikle yetinilmektedir (29). Gerçeğe aykırılığın tayin edilmesi meselesi yani gerçeğe aykırılığın subjektif kıstaslara göre mi yoksa objektif kıstaslara göre mi belirleneceği oldukça tartışmalıdır. Özek, 'gerçeğe aykırılığın objektif ölçüye göre' tayin edilmesi görüşündedir (30). Özek şu görüştedir: "Cevap ve düzeltme hakkı haber verme sınırının aşılması yani fiilin hukuka aykırılığı durumunda söz konusu olduğuna göre, haberin gerçeğe aykırılığının da objektif olarak saptanması gerekecektir. Hukuka aykırılık, objektif, normatif bir değerlendirmedir. Haber vermek hakkının hukuka uygunluk durumu da, haberin gerçeğe aykırılığı halinde ortadan kalktığına göre haberin gerçeğe uygunluğu denetiminin, objektif ölçülere göre yapılması zorunludur. Kaldı ki, yayının gerçeğe aykırılığının subjektif ölçüye göre saptanması, basın hürriyetinin sınırlandırılması, cevap ve düzeltme hakkının kötüye kullanılması sonucunu yaratacaktır...".

Diğer bir görüş ise, haberin gerçekliğinin, fiili zorluklar sebebiyle subjektif açıdan tesbit edilmesi gerektiğini savunmaktadır (31). Basın Kanunu (m. 19) bu konuda sorumlu müdüre cevap ve düzeltmeyi incelemesi için, aldığı tarihten itibaren üç gün süre tanımıştır. Bu süre gerçeğin araştırılması için yeterlidir. Söz konusu inceleme süresi, 1960 yılında 143 Sayılı Kanun değişikliği ile, cevap ve düzeltme kararına yazı işleri müdürünün itirazı durumunda asliye ceza hakimi bakımından 24 saat olarak öngörülmüştü. Subjektif görüşü savunanlar, hakimin bu kısa sürede haberin doğruluğu ya da yanlışlığı konusunda karar verebilmesinin çok zor olduğu görüşünden hareketle, gerçeğin araştırılmasında subjektif kıstasın kullanılmasından yanadırlar. Bu görüş şu şekilde eleştirilmiştir: Fiili zorluk, doğrunun temel çözüm biçimi üzerinde etkili olmamalıdır. Objektif değerlendirme, basın hürriyetinin- kişi haklarının savunulması sentezine varılabilmesi için gerekli ise, başka fiili çözüm yolları bulunmalı ve sistem değiştirilmelidir (32). Belirtelmelidir ki, Basın Kanunu 1983 yılında 2950 sayılı Kanunla değiştirilmiş ve cevap ve düzeltmenin zamanında

(28) İtalyan Basın Kanununun 8. maddesi 'kişinin gerçeğe aykırı saydığı' haberleri cevaplandırabileceğini hükme bağlamıştır. Danimarka, Lüksemburg, Meksika ve Alman Federe Devletleri Basın Kanunları da biçimsel gerçeklikle yetinmektedirler.

(29) İçel, Kitle s. 174.

(30) Özek, Türk Basın, s. 102.

(31) Gölcüklü, s. 140; Erman-Özek, s. 91; Bıyıklı, s. 83; İçel, Kitle, s. 174.

(32) Özek, Türk Basın, s. 103.

yayınlanmaması halinde ilgilinin müracaatı halinde inceleme yapabilmesi için Sulh Ceza Hakimine yedi günlük bir süre tanınmıştır. Böylece fiili zorluğun giderilmesine çalışılmıştır. Basın Kanunu 1988 yılında 3445 sayılı Kanunla tekrar değiştirilmiş ve cevap ve düzeltmeyi incelemesi için (ilgilinin başvurması halinde) sulh ceza hakimine verilen süre iki güne indirilmiştir.

Basında haberin gerçekliği, olayın belirli anına göredir. Haberin gerçekliği, maddi gerçeklik anlamında değildir. Yayının gerçekliği, olayın okuyucuya o andaki durum ve iddialara uygun olarak yansıtılması anlamına gelir. Basın mensubu, haberin kaynağına bir an önce ulaşmış, onu diğer meslektaşlarından önce elde edip, yayınlamak ister. Basın mensubu, maddi gerçeği bulmakla yükümlü değildir. O, haberi, o andaki ortaya çıkış şekline göre verecektir. Ancak bunun böyle olması, basın mensubunun her duyduğunu hemen haber olarak vereceği anlamına gelmez. Ortalama bir basın mensubundan beklenen, azami gayret ve özeni mevcut şartlar içinde gösterip, haberi, kaynağında en doğru şekilde elde etmeye çalışmaktır. Bu, basın mensubunun ve basın organının kamu oyu önünde prestijini artırdığı gibi, kendilerine göre güçlü durumda bulunan basın karşısında kişilerin korunması amacına da uygun düşer. Subjektiflikten kurtulmak için yapılan düzenleme (Basın Kanunu m. 19, TRT Kanunu m. 27) ile cevap ve düzeltme hakkının kullanılması bir ölçüde zorlaştırılarak cevap hakkını kullanmak isteyen kişiye yayının gerçeğe aykırı olduğunun ispatı ve bunun delillerini sunma külfeti yüklenmiştir. Kanaatimizce, bizde de bu sebebin, mukayeseli hukuktaki biçime sokulması, cevap ve düzeltme hakkının güçlü basın karşısında kişilerin korunması amacına uygun düşer (33).

Haberin gerçeğe aykırı olmaması durumunda bile, kişinin haberi gerçeğe aykırı telâkki ederek cevap ve düzeltme hakkını kullanabileceği yolunda mahkeme kararları da vardır (34).

Yayının, cevap ve düzeltme hakkını kullanacak kişi lehine olması, meselâ onu övmesi, gerçeğe aykırı olması şartı ile, hakkın kullanılmasına engel sayılmamalıdır.

(33) Aynı görüş için bkz: **Bayraktı**, s. 83 vd.; **Gölcüklü**, s. 139 vd.; **İçel**, Kitle, s. 174; **İçel**, Cevap, s. 724.

(34) İstanbul 6. Asliye Ceza Mahkemesinin 977/130 sayılı Kararı, (**Özek**, Türk Basın, s. 102).

C- Cevap ve düzeltme hakkının kullanılmasına ilişkin diğer meseleler

1- Bireysel ilgi

Cevap ve düzeltme hakkının doğması için, yayının bu hakkı kullanacak kişi veya kuruluşla 'ilgili' olması gerekir (Basın Kanunu m. 19, TRT Kanunu m. 27). Bu sınırlama, gerçeğe aykırı bütün yayınlara karşı okuyucu veya dinleyici veyahut seyirci kitlesinin tamamının cevap verebilmesi gibi bir durumun ortaya çıkmasını önlemek içindir. Hakkı kullanacak olan kişi veya kuruluş, yayına konu olan kişi veya kuruluştur. Kanun koyucu bu konuda, 'genel bir ilgi' yerine 'bireysel ilgi'ye üstünlük tanımıştır. Genel ilginin yeterli olduğu kabul edilirse, siyasi, ekonomik, kültürel, dini inanç ve felsefi görüşlerine ters düşen yayınlara karşı herkesin cevap ve düzeltme hakkına sahip olması gerekir ki, bu da hakkın amaçları ile bağdaşmaz ve basın hürriyetinin esası surette sınırlanmasını sonuçlayabilir (35).

Ancak, söz konusu bireysel ilginin 'doğrudan doğruya ilgi' olması şart olmayıp, yayının kişi veya kuruluşun ilgi alanına değinmesi yeterlidir. Bireysel ilginin dolaylı olması da cevap ve düzeltme hakkının doğması için yeterlidir (36). Bu açıdan, tüzel kişiliği olmıyan topluluğu hedefleyen bir yayına, o topluluğun bir üyesi kendi adına cevap verebilir. Bunun gibi, meselâ, 'Ali'nin varisleri' başlığıyla yayınlann bir yazı, varislere cevap hakkı verir. Bir yazarın imzası altında çıkan yazısı, sorumlu müdür tarafından değiştirilerek yayınlansa, yazarın cevap hakkının doğduğu kabul edilir.

2- Cevap ve düzeltme hakkının kullanılabileceği yayınlara ilişkin özellikler

a) Açık ve Kapalı Yayınlar

Cevap ve düzeltme hakkı, kişinin haysiyet ve şerefine dokunan veya kendisi ile ilgili gerçeğe aykırı hareketler, düşünceler ve sözler izafesi suretiyle 'açık veya kapalı şekilde yapılan yayınlara' karşı kullanılabilir (Basın Kanunu m.19). O halde, yayında kişi veya kuruluşun üstü kapalı olarak, ima yoluyla belirtilmesi cevap ve düzeltme hakkının doğumuna engel değildir. Hakkı kullanacak olanın, yayınlara

(35) İçel, Kitle, s. 176; Bayraktar, s. 86; İçel, Cevap, s. 722.

(36) Y7.CD. 12.3.1976 T. ve E. 2714, K. 2314 Sayılı Kararı için bkz: İçel, Cevap, s. 722; İçel, Kitle, s. 173, (dip not: 95).

hedef tutulan kişi olduğu iltibasa mahal vermeyecek surette anlaşılıyorsa, isim zikredilmemiş bile olsa, diğer şartların da varlığı halinde, cevap hakkının doğduğu kabul edilmelidir. Burada ölçü, 'vasat okuyucuların anlama yeteneği' olmalıdır. Fakat, hareket, düşünce ve sözler izafe etmeksizin bir kimsenin sadece adının zikredilmesi cevap ve düzeltme hakkını doğurmaz. Böyle bir durumla karşılaşmak oldukça zordur.

b) Yayın Türü

Basın Kanunumuz (m.19) cevap ve düzeltme hakkını sadece süreli yayınlar bakımından kabul etmiştir. Çünkü, süreli yayınlar, süresiz yayınlara göre daha büyük kitlelere diğer bir deyişle anonim nitelikte okuyucu kitlesine seslenip daha büyük etki yaratırlar. Yine, süreli yayınlar cevabın kısa sürede aynı yoldan yayınlanmasına elverişli niteliktedirler. Süreli yayının günlük, haftalık, aylık hatta yıllık olması önemli değildir. Süreli yayının geçici veya bir defalık yayınlandığı ekler de süreli yayın olarak ele alınmalıdır. Cevabı doğuran ek bir defa yayınlanmışsa, cevap ve düzeltme metni süreli yayının kendisinde ve amaca en uygun yerinde kullanılmalıdır.

Süresiz yayınlar ise, nitelikleri gereği cevap ve düzeltmenin kısa sürede yayınlanmasına imkân vermezler. Süresiz yayınlarda hedef alınan kişinin, kendisi hakkında kamu oyununda oluşan olumsuz kanaati bertaraf etmek için başvuracağı yol, yayın hakaret ve sövme niteliğinde ise, adli yargıya gitmek ve alacağı mahkûmiyet kararının özetini en fazla üç gazetede iki veya üç defa yayımlatmaktır (TCK. m. 487/2. fıkra)

Cevap ve düzeltme hakkını doğuran yayının yer aldığı süreli yayının, özel mülkiyette veya bir Devlet daire veya kuruluşuna ait olmasının hakkın kullanılması bakımından önemi yoktur. Basın Kanununa 6026 sayılı Kanunla eklenen ek madde 6'ya göre, "Devlet daire ve müesseseleri tarafından neşredilen mevkuteler" Kanunun cevap ve düzeltme hakkına ilişkin hükümlerine tabidir. Bu tür yayınlar bakımından bir ayırım yapılması uygun olur. Devlet daire ve kuruluşlarının resmî muhtevalı olmayan süreli yayınlarına karşı cevap ve düzeltme hakkı kullanılabilir. Buna karşılık, resmî muhtevalı süreli yayınlara karşı cevap hakkının tanınması, hakkın amacı ve niteliği ile bağdaşmaz. Meselâ Yargıtay Kararları Dergisi ve Resmî Gazete gibi resmî nitelikteki süreli yayınlara karşı cevap ve düzeltme hakkı tanınrsa, bu yayınlarda ismi geçen herkesin hak-

tarı yararlanmaya kalkışması gibi tuhaf bir uygulama doğabilir (37). Bu konudaki kanun boşluğu doldurulmalıdır.

c) Basın Açıklamasının Türü

Cevap ve düzeltme hakkı hem haber (olay açıklaması) hem de değer yargısı (eleştiri) şeklindeki yayınlara karşı kullanılabilir. Basın Kanununun 19. maddesi 1. fıkraya hükmünden, Fransız Sisteminin benimsendiği anlaşılmaktadır. Doktrinde, madde metninde "... hareketler, düşünceler ve sözler izafesi ..." denildiğinden, düzeltilip cevaplandırılacak olan, bir kişiye 'izafe' edilen belirli hususlardır; bu itibarla, bu hususlara dayanılarak yapılan eleştiri ise bir kimseye 'izafe edilen' konu olmamakta, sadece belirli olaylara dayanılarak yapılan açıklamalar niteliğini taşıyor şeklinde bir görüş mevcuttur (38). Kanaatimizce, "... düşünceler, hareketler ve sözler izafesi ..." ibaresini dar yorumlamamak, bunu değer yargılarına da teşmil etmek gerekir.

Yayının resim, karikatür, çizgi veya yazı biçiminde olması da önemli değildir. Bunun gibi yayının bilimsel, bedii, edebî, veya aktüel nitelikte olması da, cevap hakkının kullanılmasına engel değildir. Yazı veya resmin, süreli yayının belirli bir bölgeye dağıtılan baskısında veya ekinde yayınlanmış olması cevap ve düzeltme hakkının kullanılmasını engellemez. Bu durumda cevap ve düzeltme metni, süreli yayının genel baskısında değil, özel baskı veya ekinde yayınlanmalıdır (39).

Cevabı tahrik eden yayın resim veya yazıdan ibaretse, cevap ve düzeltme gönderen kişi resmin veya yazının kapladığı alanı kullanabilir. Kanaatimizce uygun durumlarda, resim, karikatür veya çizgi şeklinde olup ta cevap ve düzeltme hakkını doğuran yayına karşı sadece yazı ile değil, aynı yayın şekliyle (açıklama türüyle) veya karma bir şekilde cevap ve düzeltme mümkündür. Bu, hakkın kişileri koruma amacına uygun düşer. Ayrıca, haber veya eleştiri şeklindeki yayında yer alan yazı alanı kadar yazı, resim alanı kadar resim gönderilebilir. "Resim gönderilmezse, resmin yayınlandığı yere tasarruf imkânı kalmamış, kişi bu alanı kullanmak istememiştir", şeklindeki görüşe katılmak mümkün değildir. Resim yerine yazının gönderil-

(37) İçel, Kitle, s. 178. vd.

(38) Özek, Türk Basın, s. 99.

(39) Erman- Özek, s. 93; İçel, Kitle, s. 177.

mesi de kabul edilmelidir (40). Aksi görüşün kabulü, basının sahip olduğu imkânlarla vatandaşın sahip olduğu imkânların eşitlenmesi sonucunu doğurur.

Cevap ve düzeltme hakkının süreli yayında çıkan ilân ve reklamlara karşı kullanılıp kullanılmıyacağı meselesi üzerinde de durulmalıdır. Bir görüş, bu hakkın ilân ve reklamlara karşı da kullanılabileceğini savunurken, diğer bir görüş bu hakkın varlık sebebinin ilân ve reklam şeklindeki yayınlarda bulunmadığını ileri sürmektedir. Üçüncü bir görüş ise, ilân ve reklamlar arasında ayırım yaparak, ticari nitelikteki ilân ve reklamlara karşı cevap ve düzeltme hakkının kullanılmıyacağı, bunun dışında kalan ilân ve reklamlara karşı kullanılabileceği yönündedir (41). Kanaatimizce, Basın Kanunu yayınının (açıklamanın) türü bakımından bir ayırım ve sınırlama yapılmadığından, ilân ve reklamlara karşı cevap hakkının tanınması hakkın niteliği ve amacıyla bağdaşır. Keza, yayınlanmaları zorunlu olan ilânlara karşı da diğer temel şartlar bulunmak kaydıyla cevap hakkının tanınması gerekir. Süreli yayının bu tür yayınlardan sorumlu olmaması, cevap hakkının kişileri koruyucu niteliğini bertaraf etmemelidir. Ancak süreli yayınların ilân ve reklam sahife ve sütunlarının bu haktan faydalanılarak sürekli şekilde ücretsiz kullanılmasını ve böylece hakkın suistimalini önlemek için, ilân ve reklâmlara karşı cevap hakkının kanunî düzenlemeye tabi tutulması gerekir.

3- Cevap ve düzeltmenin muhtevasına ilişkin özellikler

a) Cevap ve Düzeltmenin Metni

Cevap ve düzeltmenin metni yayınlara ilgili olmalı ve suç niteliği taşınamamalıdır (Basın Kanunu m. 19/f.III-b.2, TRT Kanunu m. 27/C). Cevap ve düzeltme sorumlu müdür tarafından yayımlanmazsa ilgili, evrakı ile birlikte bulunduğu yer suh ceza hakimine başvurur. Mesele, bu surette yargıya aksettğinde, hakimince inceleyeceği hususlardan biri de cevap ve düzeltmenin suç mahiyetinde olup olmadığıdır.

Söz konusu suçtan gaye, gerek cevabı tahrik eden yazıyı yayımlayan süreli yayın, gerekse herkes bakımından suç teşkil eden açıklamalardır. Yayın yolu ile işlenebilen her suç, cevap ve düzeltmenin yayımlanmasına engeldir. Süreli yayının sahibine, sorumlu müdüre veya

(40) Aksi görüş için bkz: **Özek**, Türk Basın, s. 112.

(41) Görüşler için bakınız: **İçel**, Kitle, s. 177. vd.

üçüncü kişilere yönelik hakaret ve sövme suçları cevabın yayınlanmasına engel teşkil eder. Keza cevap ve düzeltme metninde yer alan müstehcen sözler veya resimler ile Devlet düzenine karşı suç niteliğindeki ifadeler hakkın kullanılmasına engeldir. Hak sahibinin bu suçlardan cezalandırılıp cezalandırılmaması önem arzemediği gibi, isnat yeteneğinin olmaması veya yasama dokunulmazlığının olması hallerinde de cevap ve düzeltme metninin suç niteliği ortadan kalkmaz. Cevap metninde bir hukuka uygunluk sebebi varsa, metnin suç niteliği kalkar. Bu açıdan, mağdurun rızası ile cevabın bir resmî görevin ifası niteliği taşıması durumlarında cevap ve düzeltmenin suç niteliği yoktur. Ancak haksız fiili tefrik etmek gerekir. Buna göre, cevap ve düzeltme suç teşkil etmese fakat Borçlar Kanununa göre haksız fiil niteliğinde olsa da bu, cevap ve düzeltmenin yayına engel değildir (42).

Hakim, cevap ve düzeltme metninde suç teşkil eden bir husus bulduğu takdirde, metnin yayınlanmamasına veya uygun göreceği değişiklikleri yaparak yayınlanmasına karar verir. Hakim suç teşkil eden ifadelerin metinden çıkarılarak yayınlanmasına karar verse bile, suç teşkil eden ifadelerden dolayı cevap ve düzeltme hakkı sahibi hakkında ceza kovuşturması yapılabilir (43).

b) Cevap ve Düzeltme Yazısının Yayınla İlgili Bulunması

Cevap ve düzeltme yazısının, hakka sebep olan yayın ile ilgili olması şarttır. Bu itibarla, cevap ve düzeltme kullanan kişi, bu haktan bilisti fade yayınla ilgisiz açıklamalarda bulunmak, düşüncelerini açıklamak haklarına sahip değildir (44), Keza, hak sahibi bu fırsattan yararlanarak bir konu hakkında reklam yapamayacağı gibi, metinde kendisini aşırı derecede övücü ifadelerle de yer veremez. Ancak yayının gerçeğe aykırı olduğunu ispata yarıyacak yeni maddi olayların belirtilmesi mümkündür.

Yayına uygunluk, yayında yer alan hususlarla verilen cevapta ileri sürülen görüşler ve beyanlar arasında ilginin bulunması anlamındadır. Cevap hakkının kullanılması vesilesiyle, süreli yayının sahife ve sütunlarına kişinin istediği gibi tasarruf imkânı kabul edilemez (45).

(42) **İçel**, Kitle, s. 184.

(43) **Özek**, Türk Basın, s. 115; **Byıklı**, s. 91.

(44) **Erman-Özek**, s. 93; **Dönmezer**, Basın, s. 283; **Byıklı**, s. 90; **İçel**, Kitle, s. 184; **Özek**, Türk Basın, s. 111.

(45) **Özek**, Türk Basın, s. 112.

Cevap ve düzeltme metni tahrik ve cevaba cevap niteliklerini de taşımamalıdır. Cevap ve düzeltme hakkını kullanan kişi veya kuruluş, ne sebeple cevap ve düzeltmeyi gönderdiğini açıkça metinde belirtmelidir. Mevzuatımıza göre, cevap ve düzeltme hakkı sınırlı bir hak olduğundan, hak sahibi bu sebeplerden hangisinin bulunduğunu açıkça ve gerekçeleriyle belirtmesi gerekir. Bu gereklilik, Basın Kanunu (m.19) ile TRT Kanununun kabul ettiği sistemin tabii neticesidir.

4- Cevap ve düzeltme hakkının tarafları

Cevap ve düzeltme hakkı, bir hukukî ilişki yarattığından, hak sahibi karşısında, bu hakkın yerine getirilmesi ile sorumlu bir kişiyi de gerektirir. Bu açıdan, cevap ve düzeltme hakkının aktif ve pasif tarafları ayrı ayrı incelenmelidir.

a) Aktif Sujeler (Hakkın sahipleri)

Basın Kanunumuzda (m.19) cevap ve düzeltme hakkını kullanmaya gerçek ve tüzel kişilerle, Devlet daireleri ve kamu kuruluşlarının sahip olduğu öngörülmüştür (fıkra I ve VII). Söz konusu madde hükmüne göre, cevap ve düzeltme hakkı geneldir. Kanunumuz böylece cevap ve düzeltme hakkının kapsamını oldukça geniş tutarak yayımla ilgili herkese bu hakkı tanımıştır. Gerçekten Kanunumuz, hem gerçek hem tüzel kişilerin bu hakkı kullanabileceklerini hükme bağlamak suretiyle bu konuda tereddüte yer vermemiştir. Tüzel kişilerin, özel hukuk tüzel kişisi (ticari ortaklık, dernek, vakıf), vb. veya kamu hukuku tüzel kişisi olması bu hak açısından önemli değildir. Tüzel kişileri hedef alan yayınlara karşı cevap ve düzeltme hakkının kullanılması halinde, bu hakkın, tüzel kişiyi temsil yetkisi olan kişi tarafından tüzel kişi adına kullanılması gerekir. Tüzel kişinin yetkili organının bu hakkı kullanması için belirli bir kişiye yetki vermesi mümkündür. Bir tüzel kişi ile ilgili haber, dolaylı biçimde diğer bir tüzel kişiyi de ilgilendiriyorsa, esas isnadın yapıldığı tüzel kişinin dışında kalan tüzel kişinin cevap ve düzeltme hakkının bulunmadığı kabul edilmektedir (46).

Tüzel kişiliğe sahip olmayan insan topluluklarının cevap ve düzeltme hakkı yoktur. Ancak bu konuda şöyle bir ayırım yapılabilir (47). Yayımda adı geçen topluluk ne kadar geniş olursa, hedef alınan

(46) **Özek**, Türk Basın, s. 109.

(47) **Erman-Özek**, s. 94; **Özek**, Türk Basın, s. 110.

topluluk mensubu kişinin tayin ve teşhisi o kadar güçleşir. Meselâ “kamu kuruluşlarında rüşvet alan memur sayısı arttı” şeklindeki bir yayına her kamu kuruluşunun veya her memurun cevap verme hakkı yoktur. Zira, bu yayınlara cevap ve düzeltme hakkını kullanmak isteyen kamu kuruluşunun şeref ve haysiyetinin ihlâl edildiği ileri sürülemez. Buna karşılık, topluluk ne kadar daralır, o topluluğa mensup kişilerin cevap ve düzeltme hakkına sahip olmaları da o kadar mümkün olur. Meselâ, bir klubün yönetim kurulundan bahseden yayın için diğer şartlar varsa, bu kurula dahil her şahıs cevap ve düzeltme hakkına sahiptir. Bunlardan birinin cevap hakkını kullanması, diğerlerinin hakkını sona erdirmez. Ancak böyle bir durumda, kişilerden birinin cevap hakkını kullanması, diğerlerini de tatmin ediyorsa, onların da aynı hakkı kullanıp süreli yayının sayfa ve sütunlarının gereksiz yere ve hakkın sınırlarını aşarak kullanmalarına imkân tanınmamalıdır. Keza, aynı yayınlara ilgili kişilerin cevap ve düzeltme metinlerinin birbirini tamamlar nitelikte olması halinde, her bir cevap metni ayrı ayrı yayınlanmalıdır (48).

Kanunumuz gerçek kişi dediğine göre, medeni hakların kullanma ehliyetinden mahrum olan kişilerin de cevap ve düzeltme hakları vardır. O halde, cevap ve düzeltme hakkı, küçükler gibi, tam ehliyetli olmayanlar ve kısıtlılar tarafından da şahsen kullanılabilir.

Basın Kanunununa göre, tüzel kişiliğe sahip bulunmayan Devlet daireleri ile kamu kurumları da cevap ve düzeltme göndermek hakkına sahiptirler. Ancak yayınlanan haber veya eleştiri, bu kamu kuruluşunu ilgilendirmelidir.

Cevap ve düzeltme hakkının vekil tarafından kullanılıp kullanılmıyacağı da incelenmelidir. Bu konudaki görüş ve uygulamaları üçe ayırmak mümkündür (49). Bir görüşe göre, cevap hakkı şahsa sıkı sıkıya bağlı bir hak olup, yayına hedef olan kişi tarafından bizzat kullanılmalıdır. İlgili ile birlikte kanuni temsilcisine de cevap ve düzeltme metnini imzalamak yetkisi verilmelidir. İkinci görüşe göre, cevap bir hukuki işleme ilişkin irade açıklaması olmadığından, aksine şahsi bir beyan niteliğinde olduğundan, cevap hakkının kullanılması konusunda iradi temsil kabul edilemez. Üçüncü görüş ise, iradi temsil her türlü işlemi kapsadığından ve bu hakkın şahsen kullanılması ba-

(48) İçel, Kitle, s. 175. vd.

(48) İçel, Kitle, s. 175 vd.

(49) İçel, Kitle, s. 175.

zen büyük güçlükler yaratacağından hareketle, cevap hakkının temsilci tarafından kullanılabilmesi gerektiğini savunur. Bu açıdan, seyahatte olan bir kişinin Şeref ve haysiyetini ihlâl eden yayından haberdar olmaması halinde, onun bu yetkisini temsilcisi kullanabilmelidir.

Cevap ve düzeltme Şahsa bağlı bir hak olmakla birlikte, hakkın kişiyi koruyan ve denge sağlayıcı niteliği dikkate alırsa, kanaatimizce vekaletnamede özel yetki verilen vekil, müvekkil adına cevap verebilmelidir. Küçükler ve kısıtlılar da bu haklarını kanuni temsilcileri yoluyla kullanabilirler. Yargıtay bir kararında, cevap ve düzeltme hakkının umum vekiller tarafından kullanılmıyacağını, cevap yazısında doğrudan doğruya ilgilinin imzasının bulunması gerektiğini belirtmiştir (50).

Basın Kanunumuzun 19. maddesi 11.5.1988 Tarih ve 3445 sayılı Kanunla değiştirilerek, cevap ve düzeltme hakkını kişinin kendisinin yanında yetkili temsilcisinin de kullanabileceği hükme bağlanarak bu konudaki tereddütlere son verilmiştir.

Cevap ve düzeltme hakkının kullanılması miraslar açısından da incelenmelidir. Basın Kanununa (m. 19/f. VIII) göre, cevap ve düzeltme hakkını kullanmadan ölen bir kimsenin bu hakkını varislerinden biri kullanabilir. Bu, Şahsi bir hak olan cevap ve düzeltme hakkının kullanılmasına bir istisna teşkil eder. Varis, cevap ve düzeltmenin gönderilmesi ile ilgili Şekil ve Şartlara uygun hareket etmelidir. Bu konuda en önemli noktalar, cevap ve düzeltme hakkının mirasın ölümünden önce doğmuş olması ile cevap ve düzeltme metnini gönderme süresinin geçmemiş olmasıdır. Ölen kişi yerine cevap ve düzeltme hakkını kullanacak kişinin, miras hukuku kurallarına göre hukuken 'varis' niteliğine sahip olması gerekir. Mirası reddeden varisin cevap ve düzeltme hakkı yoktur. Varis sayısı birden fazla ise, bunlardan biri ölenin cevap ve düzeltme hakkını kullanabilir. Mesele, varislerin anlaşamamaları halinde çıkabilir. Kanuna göre, varislerden birinin bu hakkı kullanması halinde, diğerleri haklarını kaybetmiş sayılırlar. Kanun, cevap hakkının bütün varisler tarafından birlikte kullanılması imkânını vermemiştir (51).

Vatandaşlık durumu da incelemeğe değer. Kanun cevap ve düzeltme hakkı sahibi konusunda 'kişi' kavramını kullanmıştır. Bu ba-

(50) Y7.CD., 23.6.1965 T. ve E. 4709, K. 5307, (Ad. Der., 1965, Sayı: 7-8, s. 1003).

(51) TRT Kanununa (m.27) göre cevap ve düzeltme hakkını kullanmadan ölen kimsenin bu hakkını mirasları birlikte veya bunlardan yalnız ilk başvurunu kullanabilir.

kımdan, vatandaşlık şartı aranmamış olup Türkiyede oturan yabancıların da cevap ve düzeltme haklarının bulunduğu kabul edilmelidir.

b) Pasif Sujeler (Hakkın Yükümlüleri)

Cevap ve düzeltme hakkı sadece süreli yayınlar bakımından söz konusu olduğundan, cevap ve düzeltme metnini yayınlamak yükümlülüğü sorumlu müdüre verilmiştir (Basın Kanunu m.19/I). Süreli yayının birden fazla sorumlu müdürü varsa, bu yükümlülük, cevaba konu olan yazı veya resmin yayınlandığı kısmın sorumlu müdürüne aittir. Sorumlu müdür değişmişse, cevabın yayınlanacağı andaki sorumlu müdür bu yükümlülüğü yerine getirir(52).

Cevap ve düzeltmenin önce kime verileceği konusunda Basın Kanunumuz değişik bir seyir izlemiştir. Değişik zamanlarda uygulanan sistemler aşağıdaki şekilde açıklanabilir:

aa) Cevap ve düzeltmenin doğrudan sorumlu müdüre verilmesi veya gönderilmesi sistemi: Bu sisteme göre, hakkı kullananın verdiği veya gönderdiği cevap ve düzeltmeyi sorumlu müdür kanundaki şekil ve şartlara uygun biçimde yayınlamak zorundadır. Sorumlu müdür, cevabı yayınlamazsa, sebepleriyle birlikte yazıyla sulh ceza hakimliğine bildirir. Kesin kararı hakim verir ve yerine getirir. 5680 Basın Kanununun ilk düzenlemesi 1956'ya kadar bu şekilde idi.

bb) Cevap ve düzeltmenin mahal cumhuriyet savcısına verilmesi veya gönderilmesi sistemi: Bu sisteme göre, cumhuriyet savcısı cevap ve düzeltmede uygun göreceği değişiklikleri yaparak veya aynen yayınlanmasına karar verebileceği gibi yayınlanmamasına da karar verebilir. Savcı, yayınlanma kararı verirse, cevabı sorumlu müdüre gönderir. 1956 yılında 6733 sayılı Kanunla getirilen bu sistem, cevap ve düzeltmenin yayınlanması konusunda kesin kararı verme yetkisini idari bir organ olan cumhuriyet savcısına bıraktığı için eleştirilmiştir.

cc) Cevap ve düzeltmenin adli yargı mercilerine verilmesi veya gönderilmesi sistemi: Bu sisteme göre, cevap ve düzeltme, ilgilinin bulunduğu yer sulh ceza hakimine verilir veya gönderilir. Hakimin kararına karşı sorumlu müdürün asliye ceza hakimi nezdinde itiraz hakkı vardır. Buna karşılık hak sahibine, talebinin reddi halinde itiraz hakkı tanınmamıştır. 1960 yılında 143 sayılı Kanunla getirilen bu

(52) Y7CD., 8.2.1983 T., E. 92/K. 508 (YKD. Temmuz 1983, Sayı: 7, s. 1097).

sistem taraflar arasında itiraz hakkı açısından eşitliği bozduğu için eleştirilmiştir.

Basın Kanunumuz son durumuyla cevap ve düzeltmenin doğrudan sorumlu müdüre gönderilmesini düzenleyerek birinci sisteme verirken, bir açıdan ondan ayrılmıştır. Buna göre, sorumlu müdür kendisine verilen veya gönderilen cevap ve düzeltmeyi yayınlamak zorundadır. Ancak Kanunda belirtilen süre içinde cevap ve düzeltme yayınlanmazsa, ilgiliye, yayınlanması gereken tarihten itibaren 20 gün içinde evrakı ile birlikte bulunduğu yer sulh ceza hakimine başvurma hakkı tanınmıştır. Kanun, hak sahibinin önce doğrudan süreli yayın sorumlu müdürüne başvurmasını düzenliyerek hakkın kullanılmasını kolaylaştırmıştır. Sulh ceza hakimi iki gün içinde cevap ve düzeltmeyi, suç mahiyetinde olup olmadığı, yayın ile ilgisi bulunup bulunmadığı, Kanunda yazılı şekil ve şartları taşıyıp taşımadığı ve mevkuteye yapılan başvurunun yayından itibaren iki ay içinde yapılıp yapılmadığı cihetlerinden inceleyerek, cevap ve düzeltmenin yayınlanmamasına veya aynen ya da uygun göreceği değişiklikleri yaparak yayınlanmasına karar verir (53). Bu karara karşı ilgililer dört gün içinde asliye ceza hakimine evraklarını da vermek suretiyle itiraz edebilirler. Asliye ceza hakiminin yukarıda yazılı cihetleri de dikkate alarak iki gün içinde itirazı incelemek suretiyle vereceği karar kesinir. Cevap ve düzeltmenin yayınlanmasına karar verilmesi halinde, kesin nitelikteki hakim kararının, günlük süreli yayınlarda alındığı tarihten itibaren üç gün içinde, diğer süreli yayınlarda bu süre dikkate alınarak ilk çıkacak nüshada yayınlanması zorunludur.

Görüldüğü üzere, cevap ve düzeltmenin yayınlanıp yayınlanmayacağı konusunda taraflar arasında ihtilaf çıkması ve ilgilinin başvurusu halinde, Basın Kanununa göre nihai kararı verecek olan, adli yargı hâkimidir. Bu tarz düzenleme, taraflar bakımından, teminatı sağlayıcı niteliktedir.

D- Cevap ve düzeltmenin biçimine ve yayınlanmasına ilişkin özellikler

1- İmza Şartı

Basın Kanununda, cevap ve düzeltme metninde ilgilinin veya yetkili temsilcisinin imzasının bulunması bir biçim şartı olarak öngö-

(53) Bu konuda ilginç örnekler için bkz.: **Özek, Çetin**: Basında Haber Verme Hakkının Sınırları, (Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, No: 3, 1983 - İstanbul, s. 28-49), Aynı eserde, Dönmezler tarafından verilen örnekler için bkz.: s. 47-48.

rülmüştür (m.19/f.I). Cevap ve düzeltme yazılı şekle tabidir. Bu itibarla, cevap ve düzeltme hakkının kullanımı şeklindeki irade beyanı imza ile tamamlanır. Şifahi olarak veya telefonla veyahut telgrafla bu hak kullanılamaz.

2- Süre

Cevap ve düzeltme hakkının kullanılması için Basın Kanunu (m.19/I) yayının yapıldığı tarihten itibaren iki aylık bir süre öngörmüştür. Bu süre, hak düşürücü nitelikte olduğu için, kesilmesi veya uzaması mümkün değildir. Kanun koyucu, bu müeyyidenin askıda kalarak basın üzerinde bir baskı aracı olmasını önlemek amacıyla, hakkın kullanımını kısa süreye bağlamıştır.

3- Genişlik

Basın Kanununa göre (m.19/II), cevap ve düzeltme, ilişkin olduğu yazının cevap verenle ilgili miktarının iki katından uzun olamaz. Ancak yirmi satırdan az olan yazıların cevabı otuz satır olabilir. Süreli yayının birden fazla yerde basılması halinde, cevap ve düzeltmeye yol açan yazının yayınlandığı ve dağıtıldığı yerdeki baskısının tüm nüshalarında cevap ve düzeltmeye yer verilmelidir. Bir kimse, yazının belirli bir yerinde tesadüfen geçmiş ise, yazının kendisine ilişkin olan kısmı kadar cevap verebilir.

4- Yayınlama Zorunluluğu

Basın Kanununa göre, sorumlu müdür, cevap ve düzeltmeyi aldığı tarihten itibaren üç gün içinde inceler ve yayınlanmasına karar verdiği takdirde inceleme süresinin bitiminden sonra çıkacak ilk nüshada, metne hiçbir mülâhaza ve işaret katmaksızın ve bu cevap ve düzeltme dolayısıyla herhangi bir mütalâa beyan etmeksizin aynen ve tamamen yayınlamaya mecburdur. Kanun bu düzenleme ile, yayına hedef olan kişinin veya kuruluşun 'eşit silahlarla' kendisini savunmasını amaçlamıştır. Uygulamada, cevabın yayınlanmasında Kanunda yazılı şekil ve şartlara uyulmadığını gösteren mahkeme kararları vardır (54). Kanundaki şekil ve şartlara uygun olarak yayınlanmış bir cevap ve düzeltmeden sonra aynı konuda yeniden bir cevap ve düzeltme gönderilip yayınlanamaz.

(54) Aynı cevap ve düzeltmenin üçüncü defa yayınlanması için bkz.: Ankara 5. Sulh Ceza Mahk., 89/122 müt. (yayınlanmamıştır), Ankara 5. Sulh Ceza Mahk. 89/98 müt. (yayınlanmamıştır).

Cevap ve düzeltmenin öncelikle, cevaba sebebiyet veren yazının yayımlandığı sayfa ve sütunda veya bunların eş değerinde, okumayı güçleştirmeyecek şekilde, imlâ kurallarına uygun olarak, eş büyüklükte ve eş karakterde harflerle, cevap ve düzeltmeyi gerektiren yazı için başlık yapılmış veya resimler konulmuş ise, cevap ve düzeltmede tespit edilecek başlık ve resmin de yayınlanması gerekir (m.19/V).

İlgilinin talebi veya hakimın kararı üzerine yayınlanan cevap ve düzeltmede, 19. maddedeki şekil ve şartlara uyulmaması halinde ilgili, cevap ve düzeltmenin yayımlandığı tarihten itibaren yirmi gün içinde evrakı ile birlikte bulunduğu yer sulh ceza hâkimine başvurup cevap ve düzeltmenin bu maddedeki şekil ve şartlara uygun olarak yeniden yayınlanmasına karar verilmesini talep edebilir (m.19/VI). Sulh ceza hakiminin iki gün içinde vereceği karara karşı ilgililer, üç gün içinde asliye ceza hakimine itiraz edebilirler. Asliye ceza hakiminin kararı kesindir.

Cevap ve düzeltmenin şekil ve şartlara uygun olarak yeniden yayınlanmasına karar verildiği takdirde, sorumlu müdürün, cevap ve düzeltmeyi günlük süreli yayınlarda alındığı tarihten itibaren üç gün içinde, diğer süreli yayınlarda bu süre gözetilmek suretiyle ilk çıkacak nüshada yayımlanması mesburidir. Yeniden yayınlama kararı üzerine yapılacak yayınlarda da 19. maddedeki şekil ve şartlara uyulmadığı takdirde, her defasında m.19/VI hükümleri ayrı ayrı tatbik olunur ve her aykırı davranış 29. maddeye göre cezalandırılır.

Cevap ve düzeltmenin aynen ve tamamen yayınlanması şartının bulunması, cevap metnindeki imlâ ve gramer hatalarının sorumlu müdür tarafından düzeltilmesine engel teşkil etmemelidir. Buna karşılık, sorumlu müdürün cevap metnini kısaltmak, uzatmak, muhtevasını değiştirmek yetkisi yoktur. Cevap ve düzeltme metninde yoksa, metne 'tekzip', 'mahkeme kararıyla aldığımız tekzibi yayınlıyoruz' gibi başlıkların konulması Kanuna aykırıdır. Bu gibi başlıklar, hakkın tesis amacı olan 'silahlarda eşitlik' esasına aykırıdır. Ancak cevap ve düzeltmenin yayımlandığı sayıdan sonra basılan sayılarda, uygun görülen açıklamalar yapılabilir.

Cevap metni öncelikle aynı sahifede yayınlanmalıdır. Ara veya son sahifelerde yayınlanması gereken cevap ve düzeltmenin baş sahifede yayınlanması da hakkın amacı ile bağdaşmaz. Meselâ, ekonomi sahifesinde yayınlanması gereken cevap ve düzeltmenin baş sahifede yayımlanması Kanun'a aykırıdır. Ancak hakkın sahibi rıza göstermişse,

buna imkân verilmelidir (55). Kanunun amacı, aynı okuyucu kitlesi önünde cevap verilmesini sağlamaktır.

3445 Sayılı Kanunla getirilen değişikliklerle, cevap ve düzeltmenin yayınlanma biçimi konusunda bazı esneklikler getirilmiştir. Zira Kanun, "... cevabın aynı sayfa ve sütunda..." ibaresine "... veya bunların eş değerinde ..." ibaresini eklemiştir. Aynı Kanun, madde metnine "... imlâ ku.allarına uygun olarak..." ifadesini de ekleyerek, bu konuda uygulamadaki suistimalleri önlemek istemiştir.

Hâkimin cevap ve düzeltme hakkı sahibinin imzası bulunan cevap ve düzeltme metninde tasarrufta bulunarak değişiklik yapması eleştirilmiştir (56). Yayın ve cevap konusunda bilgiye sahip olan ve aradaki ilişkileri en iyi bilen kişi, hakkın sahibidir. Bunları bilmeyen hakime cevap metninde değişiklik yapma yetkisi vermek kişilik haklarına aykırıdır, denilmiştir. Cevap metni suç teşkil ediyorsa veya şekil şartlarına uygun değilse, hakim metni iade etmelidir. Bu görüşlerin kabul edilmesi halinde, kanaatimizce, hak sahibine cevabını yeniden hazırlamasına imkân tanınmalıdır.

E- Cevap ve düzeltme hakkının müeyyidesi

Basın Kanununda yazılı şekil ve şartları havi ve suç mahiyetinde olmayan cevap ve düzeltmenin yine Kanunda yazılı şekil ve şartlara uygun olarak yayımlanması zorunludur. Buna uyulmaması halinde cezaî sorumluluk doğar. Kanunun 19. ve 29. maddeleri birlikte değerlendirildiğinde dört tür suç karşımıza çıkmaktadır.

a) Yayımlanan cevap ve düzeltmede 19. maddedeki şekil ve şartlara uyulmaması suçu.

b) Cevap ve düzeltmenin yayımlanmasına ilişkin m. 19/III'e göre verilen hakim kararına rağmen, yayından imtina edilmesi suçu.

c) Cevap ve düzeltmenin 10. maddedeki şekil ve şartlara uygun olarak yeniden yayımlanmasına dair m.19/VI'ya göre verilmiş hakim kararına rağmen, yayından imtina olunması suçu.

d) M.19/IV'e ve m.19/VI-4. bende göre cevap ve düzeltmeyi yayınlama mecburiyetine rağmen yayınlamama suçu.

Kanunun 29. maddesinde söz konusu her suç için ayrı ayrı ağır para cezası öngörülmüştür.

(55) **Erman-Özek**, s. 115; **İçel**, Kitle, s. 164. Aksi görüş için bkz.: **Dönmezer**, Basın, s. 289.

İşin yargıya intikal ettirilmesi üzerine, kesin nitelikteki hakim kararına rağmen, cevap ve düzeltme hakkı sahibi hakkını kullanmaktan sonradan vazgeçmiş olsa bile, bu durum fiili, suç olmaktan çıkarılmaz (57). 19. maddede yazılı itirazın hakim tarafından reddedilmesi veya itiraz için sürenin kaçırılması durumlarında, CMUK. m. 343'e göre 'yazılı emir' yoluna gidilebilir. Yazılı emir talebinin reddi halinde, bu red kararının tebliğinden sonra, m.19'da öngörülen yükümlülükler doğar ve bu yükümlülüklerle aykırılık suç teşkil eder (58).

Cevap ve düzeltme yazısının yayınlanmasına ilişkin kurallara aykırılık halinde vücut bulan suçların hukukî niteliği doktrinde tartışmalıdır. Bir görüşe göre, Basın Kanunu süreli yayının sorumlu müdürünü cevap ve düzeltmeyi 19. maddede şekil ve şartlara uygun olarak yayınlamakla yükümlü tuttuğuna göre, bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi ihtimali bir hareket teşkil eder (59). İkinci görüşe göre, sorumlu müdürün söz konusu fiili "mütemadi ihmali suç" niteliğindedir. Zira cevap ve düzeltme yayınlanmadığı sürece fiil devam etmekte ve mütemadi suç oluşmaktadır. Kanaatimizce, cevap ve düzeltmeyi yayınlamakla yükümlü sorumlu müdür tarafından bunun yayınlanmaması veya şekil ve şartlara uyulmadan yayınlanması halinde hukuka aykırı netice gerçekleşmiş ve fiil tamamlanmış, suç oluşmuştur. Sanığın fiili temadî olmayıp, hukuka aykırı fiilin olumsuz tesiri sürmektedir.

Cevap ve düzeltmenin yayınına ilişkin suçlar, basın zabıtası suçlarıdır (60). Çünkü basın zabıtası suçları, Basın Kanununun öngördüğü basının idari rejimine aykırılıktan ve Kanunun mecburi kıldığı yazıların yayınlanmamasından doğan suçlardır. Kanunun 29. maddesindeki suçların sorumluluğu subjektif sorumluluktur. Sorumlu müdürün fiili, cürüm şeklinde bir suç olduğu için, sorumluluğu ancak kasden hareket etmiş olması halinde doğar. Yani sorumlu müdürün sorumlu olabilmesi için kasden ihmâl göstermiş olması gerekir (61).

Cevap ve düzeltme metni, sorumlu müdürün bilgisi dışında meselâ yayın sahibi tarafından yayınlanmışsa veya elde olmayan teknik

(56) **Dönmezer**, Basın, s. 287.

(57) **Özek**, Türk Basın, s. 128.; **Erman-Özek** s. 100.

(58) Ankara 5. Sulh Ceza Mahk., 89/122 müt (yayımlanmamıştır).

(59) **Özek**, Türk Basın, s. 129.

(60) **Dönmezer, Sulhi**: Basın Suçlarında Ceaz Sorumluluğu, (Basın ve Basının Karşılaştığı Hukukî Sorunlar, No: 3, İstanbul 1983, s. 2-11).

(61) **Özek**, Türk Basın, s. 129.

veya fiilî imkânsızlıklar yüzünden Kanunun aradığı şekil şartlarına aykırı biçimde yayınlanmışsa veya hiç yayınlanamamışsa, sorumlu müdürün sorumluluğu doğmaz. Hakimin cevap ve düzeltmenin yayınlanmaması kararına rağmen, sorumlu müdürün cevabı yayınlanması suç sayılmamalıdır (62). Çünkü 29. madde, hakimin yayınlama kararına aykırılığı değil, yayınlama kararının yerine getirilmemesini veya Kanunun aradığı şekil ve şartlara uyulmamasını cezalandırmıştır. Failin iradesi, hukuka aykırı bir neticeye yönelmiş değildir.

Cevap ve düzeltme metninin doğrudan sorumlu müdüre verilmesi veya gönderilmesi zorunlu olduğundan (m.19/I), cevap ve düzeltmenin süreli yayında herhangi bir kişiye meselâ yayın sahibine verilmesi veya gönderilmesi durumunda, cevap ve düzeltmenin yayınlanmamasından sorumlu müdür sorumlu tutulmamalıdır. Keza, 19. maddeye göre hakim kararının tebligatının bizzat sorumlu müdüre yapılması gerekir. Uygulamada, genel olarak Tebligat Kanunu hükümlerine göre tebligat yapılmakta ve karar sorumlu müdüre tebliğ edilirse bile, tebligat yapılmış sayılmaktadır (63). Yargıtay'ın bu konudaki kararları değişiktir (64). Kanaatimizce, tebligatın bizzat sorumlu müdüre yapılması gerekir.

Basın Kanunu m. 19/IX'a göre, bu maddedeki tebliğler, ilgilinin talep etmesi halinde memur vasıtasıyla yapılabilir. Memurdan maksat, zabıt kâtabi veya mübaşirdir.

11.5.1988 Tarih ve 3445 sayılı Kanunla Basın Kanununun 29. maddesi değiştirilerek, "hakim kararına rağmen yayından imtina olunması halinde dört aydan bir yıla kadar hapis..." cezası verilir şeklindeki hüküm kaldırılmıştır. Yeni düzenleme ile cevap ve düzeltme hakkına ilişkin suçlarda sadece ağır para cezalarının öngörülmüş olması basın lehine bir gelişmedir.

Son olarak, cevap ve düzeltmenin ücretsiz yayınlanacağı da belirtilmelidir.

- (62) "Tekzip yazısının aynı sütunda yayınlanması teknik bir hatanın sonucu ise, failde cürmi kasit bulunmadığı için, fiil suç teşkil etmez", İstanbul Toplu Basın Mahkemesi, 4.2.9159. E. 47, K.4, (Erman-Özek'ten aynen, s. 110).
- (63) Özek, Türk Basın, s. 117; Erman-Özek, s. 107.
- (64) Y3CD., 20.3.1953 T., 2451/1641 S.K. (Bu kararda tebligatın yazı işleri müdürtine yapılması aranmıştır.), Y7CD., 31.12.1975 T., 9262/9735 S.K. (Bu kararda, tebligatın Tebligat Kanunu hükümlerine göre müesseseye yapılması yeterli görülmüştür).

F- Manevi tazminat türü olarak "cevap ve düzeltme"

Nihayet, cevap ve düzeltmenin, manevi tazminatın bir türü veya para olarak bir miktar paranın mağdura ödenmesi şeklindeki manevi tazminata ek bir manevi tatmin şekli olup olmayacağı üzerinde de durulmalıdır.

Borçlar Kanunu'nun 3444 sayılı Kanunla değişik 49. maddesinin 1. fıkrasında "Şahsiyet hakkı hukuka aykırı bir şekilde tecavüze uğrayan kişi, uğradığı manevi zarara karşılık manevi tazminat namıyla bir miktar para ödenmesini dava edebilir" ve 3. fıkrasında da "Hakim, bu tazminatın ödenmesi yerine, diğer bir tazmin sureti ikame veya ilâve edebileceği gibi tecavüzü kınayan bir karar vermekle yetinebilir ve bu kararın basın yolu ile ilânına da hükmedebilir", hükmü yer almaktadır.

Doktrinde, yukarıdaki hükümler çerçevesinde, açılmış olan bir manevi tazminat davasında, bir miktar para talebiyle birlikte, cevap ve düzeltme hakkının kullanılması ve bunun aynı basın organında (gazete, dergi vb.) yayınlanmasının da talep edilebileceği tartışılmaktadır. Kanaatimizce, Basın Kanunu m. 19'da ayrıca düzenlenmiş olmakla birlikte, bu yöndeki bir mahkeme kararının icra yoluyla infaz edilebilmesi gerçeği karşısında, bu hakkı kullanmak isteyen kişinin cevap ve düzeltmesinin Basın Kanunu m. 19 hükmüne göre ilgili taraftan yayınlanmaması veya usulüne uygun yayınlanmaması ve bu yolun uzun sürebilmesi ihtimali gözönünde tutularak, para olarak manevi tazminatla birlikte veya ona ikame olarak cevap ve düzeltme metninin yayınlanmasına da mahkeme yoluyla karar verilebilmelidir. Bu da, bizi, cevap ve düzeltmenin, manevi tazminatın bir türü olarak ele alınabileceği sonucuna götürmektedir.

S O N U Ç

Haberleşme hukukuna münhasır bir hak olan cevap ve düzeltme hakkı, basın hürriyetinin (genelde haberleşme hürriyetinin) kötüye kullanılmasını önlemeyi ve güçlü basın karşısında kişi ve kuruluşları korumayı amaçlar. Bu hak, basın karşısında kişi ve kuruluşlara tanınmış bir savunma aracı olarak dengeyi sağlayıcı bir özellik gösterir. Mevzuatımızda temel bir hak olarak düzenlenmiş bulunan cevap ve düzeltme hakkı, ancak kişinin haysiyet ve şerefine dokunan veya kendisi ile ilgili gerçeğe aykırı hareketle düşünceler ve sözler izafesi suretiyle süreli yayınlarda çıkan haber ve değer yargılarına karşı kullanılabilir. Basın hürriyetinin aşırı sınırlanmasını önlemek amacıyla

cevap ve düzeltme hakkının sıkı şartlara tabi tutulması gerekir. Hakkın kullanılmasına ilişkin sürelerin Anayasa ile değil, kanunlarla ve kalıcı biçimde düzenlenmeleri gerekir. 1986 yılında çıkarılan 3257 sayılı Sinema, video ve Müzik Eserleri Kanununda sınırlı da olsa, özellikle sinema filmlerine karşı cevap ve düzeltme hakkının tanınması uygun olur.

Cevap ve düzeltme hakkı, hak sahibi veya yetkili temsilcisi tarafından kullanılabilen yazılı şekle tabi ve basın ile okuyucu arasındaki ilişkilerle ilgili bir haktır. Mukayeseli hukuktaki düzenlemeye uygun olarak, ilgilinin yayını gerçeğe aykırı saydığı hallerde de cevap ve düzeltme hakkını kullanabilmesi hakkı tanınmalıdır. Cevap ve düzeltme hakkı ile yayın dolayısı ile söz konusu olabilen ceza ve hukuk davaları yolları birbirinden ayrı tutulmalıdır. Cevap ve düzeltme hakkının kullanılması, cezaî takibata ve tazminat talebine engel olarak kabul edilemeyeceği gibi, bu yollara gidilmiş olması da cevap ve düzeltme hakkının kullanılmasına engel teşkil etmez.

CEVAP VE DÜZELTME HAKKI

I- GİRİŞ	47
II- CEVAP VE DÜZELTME HAKKININ HUKUKİ NİTELİĞİ VE VARLIK SEBEBİ	48
III- KAVRAM MESELESİ	53
IV- YAZILI BASINDA CEVAP VE DÜZELTME HAKKI	54
A- Cevap ve düzeltme hakkının tarihçesi	54
1- <i>Mukayeseli hukuk açısından</i>	54
2- <i>Türk hukuku açısından</i>	55
B- Cevap ve düzeltme hakkının kullanılma sebepleri	57
1- <i>Kişinin haysiyet ve şerefine dokunan yayırlar</i>	57
2- <i>Kişinin kendisi ile ilgili gerçeğe aykırı hareketler, düşünceler ve sözler</i>	59
C- Cevap ve düzeltme hakkının kullanılmasına ilişkin diğer meseleler	62

1- <i>Bireysel ilgi</i>	62
2- <i>Cevap ve düzeltme hakkının kullanılabilceği yayınlara ilişkin özellikler</i>	62
a) Açık ve kapalı yayınlar	62
b) Yayın türü	63
c) Basın açıklamasının türü	64
3- <i>Cevap ve düzeltmenin muhtevasına ilişkin özellikler</i> ..	65
a) Cevap ve düzeltmenin metni	65
b) Cevap ve düzeltmenin yayımla ilgili bulunması	66
4- <i>Cevap ve düzeltme hakkının tarafları</i>	67
a) Aktif sujeler (hakkın sahipleri)	67
b) Pasif sujeler (hakkın yükümlüleri)	70
D- Cevap ve düzeltmenin biçimine ve yayımlatılmasına ilişkin meseleler	71
1- <i>İmza şartı</i>	71
2- <i>Süre</i>	72
3- <i>Genişlik</i>	72
4- <i>Yayımlama zorunluluğu</i>	72
E- Cevap ve düzeltme hakkının müeyyidesi	74
F- Manevi Tazminat türü olarak "cevap ve düzeltme"	77
SONUÇ	77

BİBLİYOGRAFYA

- Balkanlı, Remzi:** *Mukayeseli Basın ve Propaganda*, Ankara 1961.
- Bıyıklı, Hasan:** *Kitle Haberleşme Hukuku*, Ders Notları, Ankara 1981.
- Çiftçi, Ahmet:** "Radyo ve Televizyonda Cevap ve Düzeltme Hakkı", ABD., S. 1991/6.
- Dönmezer, Sulhi:** *Basın Hukuku*, İstanbul 1968.
- Dönmezer, Sulhi:** "Basın Suçlarında Ceza Sorumluluğu", (Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, Hürriyet Vakfı, Eğitim Yayınları, No: 3, İstanbul 1983).
- Eren, Fikret:** "Basında Hukuki Sorumluluk", (Türk Basınının Sorunları Sempozyumu, 26-27 Mayıs 1986 Ankara).
- Erman, S.-Özek, Ç.:** *İzahlı Basın Kanunu*, İstanbul 1964.
- Gölcüklü, Feyyaz:** *Haberleşme Hukuku*, Ankara 1970.
- İçel, Kayıhan:** *Kitle Haberleşme Hukuku*, İstanbul 1990.
- İçel, Kayıhan:** "Cevap ve Düzeltme Hakkı Yönünden İlgililer ve Gerçeğe Aykırılık Koşulları", (I.H.F.M., 1976, XLII, Sayı: 1-4).
- Özek, Çetin:** *Türk Basın Hukuku*, İstanbul 1978.
- Özek, Çetin:** "Basında Haber Verme Hakkının Sınırları", (Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, Hürriyet Vakfı, Eğitim Yayınları, No: 3, İstanbul 1983).
- Tikveş, Özcan:** "Cevap Hakkı Üzerine Bir İnceleme", (M.H.A.D., 1967).